

Sygn. akt IV CSK 470/09

POSTANOWIENIE

Dnia 16 kwietnia 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz

SSN Józef Frąckowiak

w sprawie z wniosku Prokuratora Okręgowego w S.
przy uczestnictwie H. S.
o ubezwłasnowolnienie,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 16 kwietnia 2010 r.,
skargi kasacyjnej uczestnika postępowania
od postanowienia Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 24 czerwca 2009 r.,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Apelacyjny postanowieniem z dnia 24 czerwca 2009 r. oddalił apelację uczestnika postępowania H. S. od postanowienia Sądu Okręgowego w S., który uwzględniwszy wniosek Prokuratora Okręgowego w S. ubezwłasnowolnił uczestnika częściowo z powodu choroby psychicznej.

W sprawie ustalono, że H. S., urodzony w 1970 r., cierpi na chorobę psychiczną – schizofrenię paranoidalną, z powodu której był od 1975 r. leczony psychiatrycznie. Postanowieniem z dnia 19 października 2000 r. orzeczono o umieszczeniu uczestnika w szpitalu psychiatrycznym bez jego zgody, następnie w 2004 r. sąd skierował go do domu opieki społecznej, a wniosek o zmianę tego postanowienia został w 2006 r. oddalony. Wszczęte w 2002 r. postępowanie o ubezwłasnowolnienie zakończyło się umorzeniem. W lipcu 2007 r. sąd orzekł o zwolnieniu uczestnika z domu pomocy społecznej; z opinii biegłych wynikało, że stan jego zdrowia polepszył się na tyle, iż stał się osobą zdolną do samodzielnego zaspokajania potrzeb życiowych, pod warunkiem stałej ambulatoryjnej opieki psychiatrycznej. Doraźnej pomocy udzielał mu ośrodek pomocy społecznej.

H. S. nie ma bliskiej rodziny, mieszka sam w starym drewnianym budynku, nie dba o higienę osobistą i porządek w mieszkaniu, w sposób niewłaściwy gospodaruje otrzymywaną rentą socjalną. Nie radzi sobie z tymi problemami, jest podatny na bodźce zewnętrzne, dokonał niekorzystnej zamiany mieszkań, w związku z którą toczą się procesy sądowe. Ukończył policealne studium ekonomiczne, podejmował trzykrotnie studia, od 2005 r. jest studentem Wyższej Szkoły Zawodowej w S.; przez około pół roku na przełomie 2006 i 2007r. przebywał w USA i pracował tam nielegalnie.

W opinii biegłych, pomiędzy chorobą a ograniczoną możliwością kierowania przez uczestnika swoim postępowaniem istnieje związek przyczynowy, a jego stan zdrowia wskazuje na potrzebę udzielenia mu pomocy w prowadzeniu spraw.

Na podstawie tych ustaleń Sąd Okręgowy ocenił, że uczestnik „posiada co prawda pewne umiejętności, które pozwalają w stopniu podstawowym zadbać o posiłek, higienę, pójść na basen, ale niezbędna jest mu pomoc do prowadzenia swoich spraw w szerszym zakresie”, i z tej przyczyny dla jego dobra celowe jest

częściowe ubezwłasnowolnienie, w wyniku którego uzyska pomoc kuratora w prowadzeniu tych spraw.

Ocenę tę uznał za trafną Sąd Apelacyjny, stwierdzając, że doraźna pomoc świadczona uczestnikowi przez różne podmioty, w tym ośrodek pomocy społecznej nie może być uznana za dostateczną „w okolicznościach tej sprawy i w odniesieniu do osoby uczestnika postępowania”. Możliwość ustanowienia kurateli w przypadku częściowego ubezwłasnowolnienia uczestnika będzie stanowić większą gwarancję świadczonej pomocy w interesie uczestnika i w jego sprawach.

Odnosząc się do zarzutów apelacyjnych uczestnika, Sąd stwierdził, że zgłaszany przezeń przed Sądem pierwszej instancji i ponowiony w postępowaniu apelacyjnym wniosek o przeprowadzenie opinii uzupełniającej biegłych psychologa i psychiatry, przy uwzględnieniu opinii sporządzonych w innych sprawach (w szczególności tej, w której zwolniono uczestnika z domu pomocy społecznej), był nieuzasadniony, gdyż opinie te były przedmiotem badania Sądu Okręgowego, a złożona w obecnej sprawie opinia nie była niepełna ani niejasna. Nieuzasadniony był także zgłoszony przez prokuratora w postępowaniu apelacyjnym wniosek o zasięgnięcie aktualnej informacji z poradni zdrowia psychicznego, gdyż materiał dowodowy, uzupełniony w postępowaniu apelacyjnym, a tym aktualna dokumentacja lekarska uczestnika z tej przychodni, był wystarczający do rozstrzygnięcia sprawy.

Skargę kasacyjną od postanowienia Sądu Apelacyjnego uczestnik oparł na podstawie naruszenia prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie art. 16 § 1 k.c. pomimo braku przesłanek ubezwłasnowolnienia oraz na podstawie mającego istotny wpływ na wynik sprawy naruszenia przepisów postępowania: 1. art. 554¹ § 1 k.p.c. przez nieprzeprowadzenie postępowania zmierzającego do ustalenia w jakiego rodzaju sprawach wymagane jest udzielenie pomocy uczestnikowi 2. art. 547 § 1 w zw. z art. 286 i 278 k.p.c. przez wysłuchanie uczestnika przez Sąd Apelacyjny bez obecności biegłych oraz przez odstąpienie od uzupełnienia opinii psychiatrycznej i psychologicznej, pomimo zgodnego wniosku stron 3. art. 328 § 2 w zw. z art. 391 k.p.c. i 13 § 2 oraz w zw. z art. 232 i 286 k.p.c. przez nieodniesienie się do uchybień Sądu pierwszej instancji polegających na niewezwaniu biegłych na rozprawę, uniemożliwieniu zadania pytań biegłym

w związku z opinią i uzyskania opinii uzupełniającej oraz na pominięciu wniosków dowodów o przesłuchanie świadków.

Zdaniem skarżącego, przesłuchanie świadków w nieobecności uczestnika oraz nieuwzględnienie wniosku o przesłuchanie biegłych na rozprawie, uzasadnia zarzut pozbawienia uczestnika możliwości obrony jego praw, a tym samym – nieważności postępowania.

W konkluzji skarżący wniósł o stwierdzenie nieważności zaskarżonego postanowienia ewentualnie o zmianę tego postanowienia oraz postanowienia Sądu Okręgowego i oddalenie wniosku o ubezwłasnowolnienie uczestnika albo o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy rozważył, co następuje.

Stosownie do art. 16 § 1 k.c., osoba pełnoletnia może być ubezwłasnowolniona częściowo między innymi z powodu choroby psychicznej, jeżeli stan tej osoby nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw. Przepis określa zatem dwie pozostające ze sobą w związku przesłanki ubezwłasnowolnienia częściowego, których ustalenie stanowi podstawę jego zastosowania.

Pierwsza przesłanka jest związana z ustaleniem konkretnego rodzaju zaburzenia psychicznego, którym dotknięta jest dana osoba. Wbrew odmiennemu pogładowi skarżącego, wskazanie w orzeczeniu choroby psychicznej jako powodu ubezwłasnowolnienia czyni zadość wymaganiu art. 557 k.p.c. Sentencja orzeczenia nie obejmuje sprecyzowania rodzaju choroby, ani stwierdzenia, że osobie podlegającej ubezwłasnowolnieniu potrzebna jej pomoc w prowadzeniu spraw, gdyż są to jedynie konieczne elementy uzasadnienia postanowienia w zakresie jego podstawy faktycznej.

Drugą przesłanką orzeczenia o częściowym ubezwłasnowolnieniu jest stwierdzenie, że osobie cierpiącej na ustalone zaburzenie psychiczne jest potrzebna pomoc do prowadzenia jej spraw. Właściwe rozumienie tego pojęcia jest istotne dla sprecyzowania zakresu ustaleń stanowiących wymaganą podstawę zastosowania art. 16 § 1 k.c. „Prowadzenie spraw” jest w judykaturze rozumiane

szeroko i obejmuje się nim czynności prawne i faktyczne, sprawy zarówno majątkowe, jak i osobiste. Zasadnicze znaczenie ma ustalenie przez sąd rzeczywiście istniejącego zakresu spraw wymagających decyzji i czynności danej osoby (tak też w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 1972 r., II CR 48/72, OSNC 1972, nr 12, poz. 220). Konieczne jest wyjaśnienie, w jakich konkretnych sprawach osobie tej potrzebna jest pomoc. Innymi słowy, nie można poprzestać na ogólnym stwierdzeniu o potrzebie pomocy, gdyż nieodzowne jest określenie rzeczywistego i skonkretyzowanego jej zakresu. Orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu częściowym winno być poprzedzone ustaleniem, w prowadzeniu jakich konkretnie spraw potrzebna jest pomoc osobie cierpiącej na chorobę psychiczną lub inne zaburzenia psychiczne.

Takie stanowisko doznało wyraźnego wzmocnienia w zmienionych przepisach o postępowaniu w sprawach o ubezwłasnowolnienie, wprowadzonych ustawą z dnia 9 maja 2007 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 121, poz. 831), która weszła w życie dnia 7 października 2007 r. Zmiany te rozszerzają uprawnienia i gwarancje procesowe osób, których dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie. Zmiany mają wymiar ogólniejszy, gdyż wyrażają nową tendencję w postrzeganiu praw tych osób i ich ochrony, którą winien mieć na względzie sąd orzekający o ubezwłasnowolnieniu.

Jednym z nowych przepisów jest art. 554¹ § 1 k.p.c., zgodnie z którym postępowanie dowodowe powinno ustalić przede wszystkim stan zdrowia, sytuację osobistą, zawodową i majątkową takiej osoby, rodzaj spraw wymagających prowadzenia przez tę osobę oraz sposób zaspokajania przez nią potrzeb życiowych. Przepis ten określa zatem przedmiot postępowania dowodowego, zaliczając doń rodzaj spraw wymagających prowadzenia, co stanowi konieczny element ustalenia i oceny, czy i w jakich spośród nich potrzebne jest udzielenie danej osobie pomocy. Wymienione okoliczności są istotne dla oceny, czy ewentualne ubezwłasnowolnienie leży rzeczywiście w interesie tej osoby, a więc czy spełniona jest nadrzędna dyrektywa orzekania o ubezwłasnowolnieniu.

Nie można odmówić racji skarżącemu, gdy zarzuca, że Sąd nie zastosował art. 554¹ § 1 k.p.c., gdyż wbrew jego wyraźnej dyspozycji nie został ustalony „rodzaj spraw wymagających prowadzenia przez tę osobę”. Bez określenia, jakie sprawy

ma (powinien) prowadzić uczestnik, nie można ocenić, czy i jakiej pomocy konkretnie potrzebuje. Sąd poprzestał na ogólnym stwierdzeniu, że uczestnikowi potrzebna jest pomoc w prowadzeniu spraw, nie precyzując, jakie są sprawy wymagające prowadzenia przez uczestnika, ani nie określając, jakiej konkretnej pomocy należy mu w nich udzielić.

Konsekwencją naruszenia wskazanego przepisu o postępowaniu dowodowym jest brak ustaleń, które są konieczne dla oceny, czy istnieje potrzeba udzielenia uczestnikowi takiej pomocy w prowadzeniu spraw, która wymaga jego częściowego ubezwłasnowolnienia. To z kolei oznacza, że art. 16 § 1 k.c. został zastosowany pomimo niedostatecznego wyjaśnienia, czy spełniona została jedna z jego koniecznych przesłanek.

Nie można też wykluczyć istotnego wpływu innych uchybień procesowych na wynik sprawy. Dotyczy to zarzutów związanych z opinią biegłych, która w sprawie o ubezwłasnowolnienie ma niewątpliwie kluczowe znaczenie.

Sąd Apelacyjny nie zajął stanowiska co do przyczyn zaniechania ustnego wyjaśnienia przez biegłych opinii złożonej na piśmie i uniemożliwienia tym samym zadania pytań biegłym. Nie podejmując bardziej szczegółowo spornego zagadnienia, czy z art. 286 k.p.c. wynika tylko możliwość, czy także powinność sądu uzyskania ustnego wyjaśnienia opinii, należy stwierdzić, że przy zróżnicowanych poglądach w tej kwestii, zasadniczo panuje zgoda co do pewnego minimum, czyli co do tego, że stronie należy umożliwić zadawanie pytań biegłemu, jeżeli składa taki wniosek. Można dodać, że szczególny charakter postępowania o ubezwłasnowolnienie oraz istotna rola, jaka w nim przypada dowodowi z opinii biegłych powodują, że poprzestać na opinii pisemnej można tylko w rzeczywiście specyficznych okolicznościach danej sprawy.

Do wniosku o uzupełniający dowód z opinii biegłych, motywowanego potrzebą uwzględnienia opinii przeprowadzonych w innych sprawach, Sąd Apelacyjny odniósł się w ten sposób, że treść uzasadnienia Sądu Okręgowego wskazuje na to, iż opinie te były przedmiotem jego badania i analizy. Trudno jednak zaakceptować tę argumentację, gdy się zważy, że z uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia wynika jedynie, iż Sąd Okręgowy znał (przytoczył) opinię biegłych z 2007 r., zgodnie z którą stan zdrowia uczestnika polepszył się na tyle, że jest

zdolny do samodzielnego zaspokajania potrzeb, pod warunkiem utrzymywania opieki ambulatoryjnej, natomiast nie wynika z niego, aby opinia ta była przedmiotem „analizy”, czy to Sądu, czy biegłych wydających opinię w niniejszej sprawie, ani by była w jakikolwiek sposób uwzględniona przy czynieniu ustaleń.

Jednocześnie, Sąd Apelacyjny powołując się na uzupełnienie materiału dowodowego w postępowaniu apelacyjnym oraz na „wyniki uzupełnionego na etapie apelacji postępowania dowodowego” wyników tych nie przedstawił, nie wiadomo więc, jakie z nich płynęły wnioski i jakie miały znaczenie dla rozstrzygnięcia.

Nie jest natomiast zasadny zarzut naruszenia art. 547 § 1 k.p.c. przez wysłuchanie uczestnika przez Sąd Apelacyjny bez obecności biegłych. Przewidziane w tym przepisie, obligatoryjne obecnie wysłuchanie osoby, której dotyczy wnioski, mające się odbyć przy udziale psychologa i ewentualnie także psychiatry lub neurologa, dotyczy stanu sprawy niezwłocznie po jej wszczęciu, i takie wysłuchanie miało miejsce przed Sądem Okręgowym. Udział biegłych przy wysłuchaniu przed sądem odwoławczym może być pożądanym i uzasadnionym w okolicznościach sprawy, lecz jego brak nie oznacza naruszenia art. 547 k.p.c., który dotyczy postępowania przed sądem pierwszej instancji, i to w jego początkowej fazie.

Bezpodstawne także jest twierdzenie uczestnika, jakoby doszło w postępowaniu do uchybień prowadzących do pozbawienia go możliwości obrony praw.

Z omówionych względów Sąd Najwyższy, stosownie do art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., orzekł, jak w sentencji.